

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ РОЗУМОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Наталія БОЖКО (Кіровоград, Україна)

У статті розглянуто формування умінь і навичок майбутніх вчителів іноземної мови до роботи з розвитку розумової діяльності учнів, проаналізовано теоретичні та практичні передумови дослідження розумової діяльності особистості.

Ключові слова: розумовий процес, комунікативна компетенція, міжкультурне спілкування, інноваційність, мотиваційна сфера, саморозвиток, індивідуальний підхід.

The formation of future foreign language teachers' skills concerning the work of the development of pupils' mental abilities is investigated in this article. The theoretical and practical pre-conditions of research of these abilities are analyzed.

Key words: process of thinking, communicative competence, intercultural communication, innovation, motive sphere, self-development, individual approach.

Проблема підвищення ефективності розумового виховання постає з огляду на

формування системи педагогічних стимулів готовності школяра до розумової діяльності, виявляється ця проблема через створення спеціальних педагогічних умов діяльності, які вже самі по собі стимулюють ефективний розумовий процес, забезпечують прогресивний напрямок розвитку прийомів і навичок розумової діяльності учня. Вирішення проблеми можливе з урахуванням результатів дослідження мислення, розумової діяльності; активізації розвитку розумової діяльності під час уроку та в процесі виконання позаурочних завдань; специфіки тих прийомів і завдань, які можуть бути використані при вивченні іноземної мови, а отже й встановлення місця уроків іноземної мови у стимулюванні розумового розвитку школяра.

Критерій сутності мислення – суспільна практика. Саме вона виступає основою, з якої постає логіка законів і правил. Відповідно до цього, розумова діяльність не може бути зведена тільки до сукупності розумових операцій та маніпуляцій з ними. Операції розумової діяльності виконуються відповідно до певних завдань, що їх ставить перед людиною життя, таким чином процес мислення можна розуміти як керований процес використання операцій розумової діяльності для виконання певних завдань.

Згідно з навчальною програмою з іноземних мов для середньої школи, основною метою навчання іноземних мов є формування комунікативної компетенції учнів на засадах міжкультурного спілкування. Ми поділяємо думку В.О.Калініна [7], Р.П.Мильруда [10], Є.І.Пассова [12], та С.О.Рябушко [17], що міжкультурним спілкуванням слід вважати функціонально зумовлену взаємодію людей, які виступають представниками різних культурних спільнот, у зв'язку з усвідомленням останніми їхньої належності до різних геополітичних, а також соціальних субкультур. Під час іншомовного міжкультурного спілкування інструментом виступає мова, яка є іноземною для всіх чи деяких учасників цієї міжкультурної взаємодії [7: 155–156]. Таким чином однією з основних складових підготовки майбутнього вчителя ІМ має бути комунікативна компетентність на основі знання іноземної мови та володіння вміннями і навичками між культурної взаємодії.

Також серед основних якостей сучасного вчителя іноземних мов науковці [3; 6; 7] називають креативність та інноваційність як здатність до подолання традиційності в процесі навчання іноземних мов, та рефлексивне мислення як здатність коригувати власний понятійний апарат, попередній досвід, робити його адекватним до сучасної педагогіки [7: 156–157].

Вчені виділяють кілька типів діяльності майбутнього вчителя:

- пізнавальна діяльність – формує світогляд, потребу в освіті, сприяє інтелектуальному розвитку й оволодінню науковими знаннями;
- ціннісно-орієнтаційна – спрямована на раціональне осмислення загальнолюдських і соціальних цінностей світу;
- комунікативна — цілями є спілкування з іншими людьми як цінністю [5: 368].

Разом з тим, на думку науковців, для діяльності вчителя характерні перевага розумової праці і наявність ґрунтовної фахової освіти (професійних знань і професійних вмінь і навичок), широка автономія відповідної соціально-професійної групи (субкультури), оскільки їй дозволено суспільством приймати відповідні рішення без тиску з боку „непрофесіоналів” [15: 11]. Ці норми безумовно закріплені у професійній культурі вчителя ІМ.

Аналіз наукової літератури [15; 4; 9] дає нам змогу стверджувати, що процес професійної адаптації майбутнього вчителя, а, отже – формування його розумової діяльності і професійної культури буде успішним за умови його цілеспрямованої мотиваційної діяльності. Відповідно, професійна спрямованість особистості визначається сукупністю стійких, властивих їй мотивів, які орієнтують її діяльність і поведінку незалежно від фактичних ситуацій. Отже, в широкому сенсі під мотивом розуміють сукупність зовнішніх і внутрішніх чинників, пов'язаних із задоволенням певної потреби індивіда, що обумовлюють ступінь прояву і спрямованість його активності [4: 84].

С.Л. Рубінштейн вважає, що до складу мотиваційної сфери входять потреби особистості, її інтереси, спрямованість, тобто те, що особливо значуще для людини, що в

кінцевому рахунку втілюється в якості мотивів і цілей її діяльності і визначає справжній стрижень, ядро особистості [16: 86].

Отже, мотиви діяльності майбутнього вчителя ІМ можуть бути усвідомленими і неусвідомлюваними і, на нашу думку насамперед пов'язані з пізнавальними процесами, а також – з потребою одержати професію і відповідну кваліфікацію. Сукупність таких інтеріоризованих мотивів утворюють мотивацію особистості майбутнього вчителя як систему чинників, що спонукають до відповідної активності, до дії або бездіяльності в певних ситуаціях.

Існує декілька класифікацій мотивів. Зокрема розрізняють дві групи мотивів: зовнішні і внутрішні [4: 85]. У першій групі переважає орієнтація на досягнення певних результатів, у другій – на сам процес. При цьому зовнішні мотиви, як правило, задаються ззовні (мотиви – стимули), у той час, як внутрішня мотивація (власне мотиви) породжується самою людиною. Розрізняють також потенційні й актуальні мотиви. У процесі діяльності, спілкування, пізнання потенційні мотиви активності переходять в актуальні: потреба стає установкою, наміри – діями, відносини – вчинками, плани – діяльністю.

За змістом діяльності найчастіше виділяють такі групи мотивів:

- професійні (пов'язані з професійною діяльністю);
- широкосоціальні (бажання посісти певне місце у суспільстві, підвищити соціальний статус);
- вузькосоціальні (спілкування, прагнення мати визначений статус у конкретній соціальній групі (трудовому колективі, академічній групі));
- пізнавальні, саморозвитку;
- досягнення (прагнення домогтися певних результатів у діяльності);
- утилітарні (прагнення одержати безпосередні переваги або уникнути небезпеки) [4: 87].

Існує також негативна мотивація, під якою розуміють спонукання, викликані усвідомленням можливих неприємностей і негативних наслідків, прогнозуванням покарань, що можуть статися у випадку невиконання роботи або порушення соціальних норм, і страхом перед ними. Дії, вчинені індивідом під впливом такої мотивації, є захисними, а сама діяльність – примусовою.

Розвиток мотивації – процес нелінійний, що йде не тільки за висхідною лінією й бажаному напрямку. У реальному житті можуть спостерігатися як позитивні, так і негативні тенденції.

Соціальні мотиви засновані на усвідомленні себе як члена суспільства з першочерговою притаманним обов'язком працювати на благо суспільства, що передбачає власний саморозвиток і самореалізацію як зрілої особистості. Ми згодні з О.І.Арнольдовим, що оптимальний сенсоутворюючий ефект діяльності досягається за умови поєднання у професійній культурі цієї групи мотивів з суспільним та особистісним сенсом праці [2: 119].

До соціальних мотивів діяльності майбутнього вчителя ІМ безумовно слід віднести мотиви, пов'язані з усвідомленням своєї соціальної ролі вчителя, а також – з формуванням в структурі професійної культури потреб суспільного визнання. До соціально цінних мотивів педагогічної діяльності на нашу думку відносяться – почуття професійного і громадянського обов'язку, відповідальність за виховання дітей, чесне і добросовісне виконання своїх функцій, усвідомлення високої місії вчителя.

Група мотивів самовдосконалення, саморозвитку базується на потребі в постійному особистісно-професійному зростанні і пов'язаним з цим усвідомленням необхідності відповідати певному, сформованому у межах професійної субкультури, ідеалу. Вона включає в себе мотиви, що визначають функцію професійної культури спрямовувати майбутнього вчителя постійно поповнювати свої професійні знання, загальний інтелектуальний рівень, вдосконалювати професійні вміння і навички.

Група мотивів професійної діяльності визначає інтерес до змісту самої педагогічної діяльності, її результатів і наслідків.

Слід зауважити, що проблема мотивації педагогічної діяльності є однією з найбільш складних і малорозроблених.

Якщо об'єднати тих, хто обрав педагогічну професію у відповідності з їх нахилами до навчання і виховання, їх зацікавленістю дітьми, то не більше половини майбутніх вчителів обирають професію, керуючись мотивами, що свідчать про педагогічну направленість їх особистості.

Вибір педагогічної професії у відповідності з тим чи іншим мотивом багато в чому визначає і мотиви навчання у ВНЗ. Якщо взяти до уваги, що мотив – це не що інше, як предмет потреби, то для майбутніх вчителів таким предметом можуть бути “чистий” пізнавальний інтерес, намагання краще підготуватися до самостійної професійної діяльності, почуття обов'язку і відповідальності чи бажання через учіння виділитися серед однокурсників, зайняти престижне місце в колективі, заслужити похвалу, отримати підвищену стипендію.

Мотивація педагогічної діяльності підкоряється загальному механізмові мотивації діяльності і створення нових мотивів. Він отримав назву механізм перетворення цілі в мотив. Його сутність полягає в тому, що ціль, що збуджується до дії якимось мотивом, з часом набуває самостійної збуджуючої сили, тобто сама стає мотивом. Наприклад, починаючий вчитель приступив до роботи, віддаючи їй всі свої сили перш за все тому, що ним керували честолюбні почуття. Але з часом його зацікавив сам процес спілкування з дітьми, у нього з'явився інтерес до викладання.

Володіння методикою зумовлює знання та навички, які має використовувати учитель ІМ, щоб чітко навчити учнів мови (різні методичні вправи, ігри, наочність, тести тощо). Методичні якості тісно пов'язані з предметними, адже знання теорії ІМ та рідної мови уможливило прогнозування помилок та труднощів учнів. Від наявності методичних знань залежить уміння вчителя спланувати тематику уроків, враховуючи рівень навчання, зміст матеріалу, підготовленість учнів, їхні інтереси. Крім того учитель повинен мати знання з організації позакласної та позашкільної виховної роботи з фаху [19: 28].

Ні предметні, ні методичні знання та вміння не забезпечують успіху в роботі, якщо не сформоване ставлення учителя до учнів, до власної діяльності, до самого себе.

Серед чинників формування розумової діяльності майбутніх вчителів ІМ, безумовно одне з найважливіших місць посідає професійна освіта, мета якої – сформувати високий рівень підготовки фахівця до педагогічної діяльності та його професійну компетентність і майстерність, сприяти його професійному розвитку.

Теорія професійного розвитку особистості розглядалася Б.Г.Ананьєвим, Є.Ф.Рибалко, І.М.Кондаковим, О.В.Сухаревим. Узагальнюючи їхні висновки, можна виокремити основні передумови професійного розвитку особистості, а саме:

- успішність професійного розвитку визначається ступенем відповідності індивідуально – психологічних особливостей особистості вимогам професії;
- кожна людина відповідає вимогам ряду професій;
- ступінь співвідношення індивідуально – психологічних особливостей і професійних вимог визначає рівень інтересу до професії, задоволеності в ній, прагнення до професійного самовдосконалення;
- **характер співвідношення індивідуального психологічного складу, здібностей і вимог професії визначає особливості професійного і психологічного розвитку особистості, її цілеспрямованість, інтенсивність тощо;**
- визначальним у професійному розвитку особистості є характер головної діяльності, а також співвідношення з нею домінуючої та субдомінуючої діяльності;

Загальновідомо, що координація всіх виховних впливів на особистість майбутнього вчителя та основне спрямування його професійного розвитку, а отже – і формування основних компонентів професійної культури відбувається у процесі професійної підготовки.

Поділяючи думку В.І.Андреева, який розглядає педагогічну умову як “обставину процесу навчання, яка є результатом цілеспрямованого відбору, конструювання і використання елементів змісту, методів (приймів), а також організаційних форм навчання для досягнення певних дидактичних цілей” [1: 151], ми маємо змогу розглядати сукупність педагогічних процесів і відношень під час професійної освіти як педагогічні умови формування професійної культури майбутніх вчителів ІМ.

Уявлення про своє професійне майбутнє, вміння вибудувати свій професійно-освітній простір на різних етапах професійного становлення та готовність реалізувати себе в ньому фактично є діагностованим результатом саморозвитку особистості в період професійної підготовки, організації розумової діяльності.

Особистісний розвиток полягає у послідовному розвитку механізмів саморегуляції. Вищою формою саморегуляції є самодетермінація, тобто здатність діяти не прогнозовано з позиції зовнішнього спостерігача, а внутрішньо усвідомлено й послідовно, на основі вищих рефлексивних внутрішніх критеріїв та опорів у прийнятті рішення і управління поведінкою [8]. Основними вимірами самодетермінації є воля та відповідальність. Волі притаманне свідоме управління активністю у будь-якій її точці, тобто вибір напрямку змін. Під відповідальністю розуміють форму виявлення активності форму регуляції, якій властиве переживання за свою здатність змінювати себе і навколишній світ.

Опосередкований вплив на особистість, що формується, найоптимальніше виявляється в іншомовному середовищі, в якому вчитель іноземної мови, вихователь “розміщує” стимули, що нібито самостійно, без прямого впливу педагога сприяють формуванню особистості. Ще А.С. Макаренко, зазначав, що “виховує не стільки сам вихователь, скільки середовище, яке організується найбільш вигідно” [11: 415].

Узагальнюючи ідеї І.А.Зязюна та С.О.Сисоевої [13], головними організаційно-педагогічними засадами неперервної професійної підготовки майбутніх вчителів ІМ та педагогічними умовами формування у них розумової діяльності слід визначити:

- системність усього освітнього процесу;
- єдність загальної і професійної освіти, гнучкість і різноманітність змісту, засобів і методик навчання;
- орієнтація всіх рівнів освіти, зокрема навчально-виховного процесу у ВНЗ на формування професійної культури у майбутніх вчителів ІМ;
- інтеграція професійної освіти та професійної діяльності;
- послідовність і наступність професійної освіти на різноманітних освітньо - кваліфікаційних рівнях ;
- активність особистості майбутнього вчителя ІМ в процесі самоосвіти, самовиховання, самооцінки;
- індивідуалізація навчання та стимулювання мотивації до збагачення професійної культури.

Беручи до уваги вищевикладене, потрібно зазначити, що ми зможемо отримати висококваліфікованого вчителя іноземної мови з розвинутою професійною культурою лише в тому разі, коли підготовка його буде вестися на ідеях професіоналізму, різнопланово, багатоаспектно, на різних рівнях системи освіти. Система професійної освіти, на нашу думку, повинна мати таку послідовність: домашня освіта – початкова освіта – середня освіта – старші класи – ВНЗ – післядипломна освіта – наукова діяльність – самоосвіта – самовдосконалення.

Підготовка фахівців на ідеях професіоналізму є основною ланкою формування педагогічного мислення та збагачення професійної культури студента, котрий вивчав ІМ та визначає їхнє місце в системі навчально-виховної діяльності ВНЗ як невід’ємну складову частину, що впливає на майбутню професійну діяльність [18: 2 — 19].

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Андреев В.И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности: Основы педагогики творчества. – Казань: Изд-во Казанского ун-та, 1988. – 231 с.
2. Арнольдov А.И. Человек и мир культуры. Введение в культурологию. – М.: МГИК, 1992. – 240 с.
3. Витлин Ж.Л. Развитие общей и профессиональной культуры учителя иностранного языка // Иностранные языки в школе. – 1993. — № 6. — С.50–53.
4. Галус О.М. Мотиваційна діяльність особистості в контексті її соціальної адаптації // Гуманітарні науки. – 2002. – № 2. – с.82-89.
5. Давыдов В.В. Вклад Э.В. Ильенкова в теоретическую психологию // Вопросы психологии. – 1994. – №1. – С. 131-135.
6. Иванова Т.В. Професійна культура майбутнього вчителя // Педагогіка і психологія. – 1995. – № 2. – С. 86–93.
7. Калінін В.О. Особливості формування соціокультурної компетенції майбутнього вчителя іноземної мови у процесі професійно-педагогічної підготовки. / Вісник Житомирського педагогічного університету. – 2003. — №12. – С. 154–157.
8. Кравченко Т., Хромова О. Сімейне виховання та його технологія // Учитель. – 2000. – № 1–3. – С. 17–22.

9. Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы. – М.: Смысл, 1997. – 688 с.
10. Мильруд Р.П. Формирование профессиональных убеждений у будущих учителей // Вопросы психологии. — 1990. – № 1. – С. 77.
11. Мулер В.У. Самореализация личности как важный резерв активизации человеческого фактора // Проблемы философии. — 1987. — Вып. 72. — С. 52–56.
12. Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычной речи. — 2-е изд. — М.: Просвещение. — 1991 — 223 с.
13. Педагогічні технології у неперервній професійній освіті / С.О.Сисоєва, А.М.Алексюк, П.М.Воловик та інш.: за ред. С.О.Сисоєвої. – К.: ВПОЛ, 2001 – 502 с.
14. Платонов К.К. Система психологии и теория отражения. – М.: Наука, 1982. – 308 с.
15. Профессиональная деятельность молодого учителя: Социально-педагогический аспект / Под ред. С.Г.Вершловского, Л.Н.Лесохиной. – М.: Педагогика, 1982 – 144 с.
16. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии. – М.: Педагогика, 1976 – 416 с.
17. Рябушко С.О. Основні показники культури педагогічного спілкування майбутнього вчителя іноземної мови // Наукові записки КДПУ імені Володимира Винниченка. Серія: Педагогічні науки. – 2000. – Вип. 25. – С. 135–145.
18. Савчак Н.В. Підготовка майбутніх учителів іноземної мови до гуманістичного виховання учнів: Автореф.дис...канд. пед. наук. – К., 2000. – 19 с.
19. Цеглин В.С. Какими профессиональными качествами должен обладать учитель иностранного языка // Иностранные языки в школе. — 1996. — № 3. — С.28.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Божко – викладач кафедри практики германських мов Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, магістр філології.

Наукові інтереси: розумова діяльність особистості, інтелектуальний розвиток.